

ВЛАДИМИР ЛУБСАНОВ

РАССКАЗУУД

ЭНЭРХЫ СЭДЬХЭЛ

Хүнжэлөө үргөөд харан гэхэдэмни, сагаан халаадтай хүнүүд гордогор хүлтэй залуу хүбүүе хажуудахи орон дээрэмни хэбтүүлхээс байба. Нэгэл багахан юумэндэ хонхойшодог орон хадань зузаан шэрдэг доронь хабтагай модонуудые хэнэ. Тэдэнэр өөхөд хоорондоо ехэл аалиханаар хөөрөлдэхэ юм.

Би юһэдэхи үдэртөө эндэ хэбтэхэн хадаа ямархан хүн ааб, дан ехээр үbdэхэн гү, али барагтай байгаа юм гү гэжэ һонирхон, хажуу тээшээ хараад хэбтэнэб. Энэ манай палатын долоон хүн наймадахи шэнэ хүнэйнгөө оронондо һонирхожо, үндылдэхэ тооной хаража хэбтэнэд.

Шэртэхэ янзада тон лэ залуу хүн хэбэртэй. һаял хори гаражал ябаан хаш. Елэн хара үһэниинь һаглайгаад, нюурьеңь хуу шахуу хушажархинхай. Шонтойд гэхэн хамар, анилдашаан нюдэд. Тухайлхада, зүүн хүльинь гэмтэхэн байгаа хаш. Тэрэниенъ дүмүүхэнээр орон дээрэ табихадань, хүбүүн ёолоод абаба.

Томо мантагар шэл нюдэндөө зүүһэн, үвшентэнэй булта хүндэлдэг, һайн һайхан һанаатай доктор-хирург Нина Фёдоровна хүбүүнэй хажуугаар эрьеелдэхэ зуураа, «нэгэ бага доошонь баруун хүльинь сэхэлжт» гэжэ байгаад, аалиханаар дуугарна. Удаань оронойнъ хажууда modo хээд, нюдэндэ арай харагдама нийдхын үзүүртэ гиир һанжуулаад, тэрэнээ удаахан хаража нууба.

Нина Фёдоровна тойрон шэнжэлжэ хараад, «хүдэлөө һаань, дуулгаарайгты» гэжэ сестрада хэлээд, гаража ябашаба.

— Сестра, энэ яагаа бэ? — Үглөө мүнөөгүй больницааа гарахаа байсан, хошон үгэтэй, һонин анекдодуудые хөөрэжэ бидэнээ хүхээдэг Гоша Шабалин

асууба.

— Механизатор хүбүүн лэ даа. Трактортаа даруулаа, зүүн хүлүнь һалаа. Бэень пеэшэн шэнги халуун, — гэжэ Маша сестра шэбэнэбэ. — Хоёр һүни унтаагүйгээ мүнөөл нэгэ бага унтаба хаш. Шангаар бү дуугаралдаарайгтыл даа, — гээд, һэмээхэн гаража ошобо.

— Энэшни мүнөөхи диваажанайнгаа орондо ябашоогүй юм ааб даа, яагаа амилханьшье балай дуулданагүйб? — гэжэ мүнөөхи Гошомнай шэхэээ табин, аалиханаар дуугарна.

Гэнтэ тэрэ хүбүүмнай абяа үгэбэ. Амияа буляалдажа, ехэл тэмсэнэ хэбэртэй. Маша сестрамнай аягатай шэнгэн шүлэ асаржа, «Гоша, толгойень нэгэ заа үргэл даа», — гээд, багахан халбагаар ама руунь шудхана. Хүбүүнэй томо сагаан шүдэнүүд хам зуулдашоод, зааража үгэнэгүй. Хоолой руунь унданай ороходо, залгиха баатай болоно.

— Аа, хүл хадаа барагтай юм ааб даа, хэдэй олон хүн хүлгүй болоод дайнхаа ерээ гээшэб! Тэдэш мүнөөшье амиды ябагша даа, — гэжэ Гоша һанаа алдана.

— Харыш, Маша, хүлүнь хүхэрхээ һанаа. Үвшенийн таража, һүжэржэ болохо, — гэжэ Гридько үбгэн өөрөө нэгэ хүлөө үbdэгhөө доогуур тайруулжан хадаа мэдээшэрхэн дуугарна.

Аргалуулжа байжан хүнүүд юугээршье һаань нүгөө үвшентэндээ түнхалха гэжэ оролдодог. Тээд үвшентэнэй өөрынь ухаан бодол, эрмэлзэл, хүсэлтийн ямаршье эмхээ үлүүгээр бэеынъ эмшэлжэ шададаг байна ха юм.

— Хэрбээ ши урдаа ямар нэгэ зорилго табяад, тэрэнээ ходо — үдэршье, һүнишье — урдаа хаража, бодожо, шүүжэ ябаа ha, тэрэ зорилгоёо заатагүй бэелүүлжэл һалахаш. Тэрэ зорилго тээшээ, тэрэ үндэр ехэ дабаан тээшээ үсэд нэтэрүүгээр дабшажал, дабшажал ябаа ha, заатагүй һанаандаа хүрэжэл ошохощ. Дабагдахагүй, дийлдэхэгүй гэхэн энэ бодолоо дабаад байхадаа, өөрынгөө шадалда этигээд, үшөө ехэ зорилго тээшэ мүлхижэшье һаань тэгүүлхэш. Тээд гайхалтай, хүнэй хэжэ шадахагүй юумэн,

юрэдөө, үгыл хаш даа, — гэжэ Гридько үбгэн һанаа алдан дуугарба.

— Юундэ тийгэжэ һананат? — Намтайл адли больницахаа гарахаа байжан, ходол ном, газетэ шагаажа хэbtэдэг Борис аалихан асууба.

— Хараарайгты даа, энэ мүнөө ороошо хүбүүн нэгэ бага һайн болоходдоо, һонин юумэ хөөрэхэ байха, — гээд, Гридько таягуудаа тулажа, палатахаа гарашаба. Нэгэ хэды соо абыагүй байдал тогтошбо.

— Үбгэн Гридькогой хэлээшэн зүйтэйшэг гээшэ аа гү? — гэжэ Борис бодолгото болон дуугарна. — Хүнүүдши зоболон гашуудалые үзэнгүй, хүндөөр үbdэнгүй ябахадаа, наhan гээшье юундэшье тоолодоггүй ха юм. Харин нэгэ бага зобохо, тулихадаа, ухаатайшаг болошоно гээшэ губди?

— Үүдэн нээгдэжэ, дежурна сестра орожо ерээд:

— Хүрөөл даа шашалдахатнай. Орой болоо. Таанадай хэдышье аалиханаар дуугаралдаашье һаатнай, үвшэн хүндэ хэды хашартай, залхутай гээшэб! — гэбэ.

— Үдэрөө дүүрэн унтажал, унтажал хэbtэхэнь бузар хашартай байна ха юм даа, Евгения Ивановна, — гэжэ Гоша һөөргэдэбэ.

— Ши, Гоша, юрэдөөл абыагүй болоод унталши даа. Шил элдэбүн юумэ дуугаржа, үвшентэниие унтуулнагүй хаш. Энэ һая орохон хүнөө хайлажа, абыагүй болыт, — гэжэ баһал дүмүүхэнээр гэшхэлһээр гаража ошобо. «Үнэхөөрөөшье үвшэндөө зобожо хэbtэhэн хүниие зобооходоош болохобди» гэhэн бодол хүн бүхэнэй һанаанда оробо хэбэртэй, аалин байдал тогтошбо. Тийгээд урда урдахаа харалсажа, хүнжэлнүүдээ өөдэнь татабабди. Гридько үбгэмний тамхяа татажа садаад, баһал орондоо оробо хаш.

Үглөөгүүр һэриhээр, палата соо хэbtэhэн бүхы хүнүүд тэрэ шэнэ хүн тээшээ харашабад, тийгээд шадаал һаа ямар нэгэн туha хүргэhийб гэжэ тус тустаа бодоно хаш. Нянькамний ерэжэ, бүлеэн уhaар гар нюурыемний угаалгаба. Уданшьеgүй үглөөнэй хоол — каша, хоёр үндэгэ,

тоho, хилээмэ эдийбэди.

— Доржиев, һэригты, — гэжэ гарыень нойтон полотенцеэр аршаба. Тэрэмнай нюдөө нээжэ, иишэ тиишээ хараашална. Танигдаагүй газарта орошионоо ойлгожо ядана хэбэртэй. Толгойгоо аалихан дохибо, маанадта мэндэшэлбэ хэбэртэй.

Газаашаа гаража нюураа угаагаад ерэхэн Гошье дуудажа, Грилько үбгэн тумбочка сооhoo хоёр томо уб улаан помидор гаргуулж, хүбүүн тээшэ тархяараа зангаба. Гоша тэдэнииень абажа, Доржиевай тумбочка дээрэ табихадань, Грилько үбгэн үндыхжэ:

— Залуу хүбүүн, помидор эди, витамин гээшэ, — гээд, энээхилбэ. — Үвшэнши бараг гү даа?

— Бараг, мүнөө һүни яһала hайн унтааб, — гэжэ залуу хүн бүдүүн хоолойгоор харюусаба.

— Унтаал хадаа hайн гээшэ. Тийгээд лэ һайнаар эдеэлжэ юм, шадал тэнхээ орохо хэрэгтэй. Тахяагай мяханай шүлэ ууха байгааш.

Бултга абяагүй һуужа эдеэлбэбди.

Доржиев гэжэл залуу нүхэрэйнгөө обогье мэдэхэ болонхойбди.

Теэд хэн гэжэ нэрэтэй юм ааб даа. Олон юумэ дуугарнашьегүй, хүнүүдхээ бага түбэгшүөнэ, яанаб даа. Эндэ хэбтэхэн хүнүүд соо Борис бидэ хоёр лэ тэрэнэй сасутан байхадаа болохобди. Юрээдээл иимэ олон табые шашаха шалихагүй хүнүүдтэ би дуратай агшаб.

Эдеэлтэнэймний һүүлээр сестра орожно, нэн түрүүн Доржиевта тарилга хэбэ. Үршыха, нюдөө хирэ хирэ анихаарнь бодоходо, ехэл шангахан эм гуяын зөөлэн мяха руу хэгдэбэ хаш. Тэрэмнай аалин боло болоноор гүнзэгы нойроор унташибаа.

Тийгэхээршье үдэр хоногууд хойно хойноhoo һубарилдан үнгэржэ, шэнэ хүмнай манда дүтэ танил боложо, тэрээндээ бултга дурлашабабди. Энэ залуу хүбүүмнай Базар гэжэ нэрэтэй. Арбадахиie дүүргэхэнэйнгээ һүүлээр түрэл «Искра» колхоздо трактористаар хүдэлдэг байгаа гэжэ

оилгобобди.

Нэгэтэ үглөөгүүр тэрэнииемнай тэлүүрээр абаашаан аад, дахин һөөргэнь асарбагүй. Дежурна сестраа асуухадамнай:

— Операци хээ. Зүүн хүльең үбдэгһөөнь дээгүүр тайраа. Үвшэниинь һүжэрөө ха юм, — гээ һэн. — Ондоо таһалгада оруулаа.

Би хүлөө хухалһан хүн уданшьеңгүй эдэгэжэ, больницаа гараха болобоб. Базартай уулзаха һанаатай тэрэнэй палатада ороходом, врач, сестранууд тэндэ байһан аад:

— Үвшэниинь хүндэ, мүнөө дээрээ тэрээнтэй хөөрөлдэжэ болохогүй, — гэхэдэнь, гаража ошоо һэм.

Тийгээд энэ залуу хүбүүнэй хуби заяан тухай үдэр бүри шахуу бодолгото боложо эхилбэб. Нэгэтэ Базартай уулзахаяа ерэбэб.

Эмэй үнэр гутаан, һаруул, ута коридор. Зүүн ханааа баруун хана хүрэтэр дэбдигдэхэн зөөлэн хибэс. Хүнэй ябаханьшье дуулданагүй. Аалиханаар, үльмы дээрээ гэшкэлһээр, долоодохи палатада оробоб. Тэндэ абяа шэмээгүй. Ялагар дүрбэн орон. Урда ханын хажууда ном уншажа хэбтэхэн хүниие танижархиаб. Тэрэмнишье намайгаа харааар, номоо хажуу тээшэнь табика, тохоноглон үндыһэн аад, бээз барижа шадангүй, шүдөө зуужа, һөөргөө хэбтэшэбэ. Тийгээд үлэ мэдэг энэзбхилээд:

— һуугыш эндэхэнэ... һүү, һүү, — гэжэ оронойнгоо мужалай тээшэ зааба.

— Яаха һэм, яаха һэм, һанаагаа бү зобо, — гээд, стул асаржа һуухадаа, асарһан тахяагай мяха, баанхатай шүлээг гаргажа табибаб.

Һарбайһан гарыене дүмэн адхажа, бээз барижа шадангүй, нүхэрэй ёхоор таалажархиаб. Базар Доржиев уярһан мээхэй нюдөөр урдааам хаража хэбтэнэ. Намда орходоо хоёр нааар дүү, тухэрээн хара нюдэтэй, үндэр дуhatай, елэн хара үнэтэй, үргэн сээжэтэй хүбүүн.

Шэг шарайнь балай ехээр хубилаашьеңгүй һаа, нэгэ бага

сайрад гэхэн шэнги.

— Гэнэ оhol гээшэши гэнтэл болошодог юм байна даа, нүхэр, — гээд Базар хөөрэжэ оробо.

— Гангатын эрьеедэ Батын Доржотой намарай паар хахалжа ябаабди. Нэгэ хараадам, Доржомни трактораа байлгажархёод, ганга эрье руу буушаба. Ганга руу орохыен хулеэхэн юумэдэл тракторын байраа худэлжэ эхилбэ гээшэ. Скоростинь гарашоо ха юм гэж тухайлхаар лэ, тракторай хойноо гүйбэб. Түргэдэжэ ябаан тракторай гэнжэ дээрэ hүрөөд гаранаб гэхэдээ, нилдагар шабарта халтираад, унашабаб. Нюдэнхөөм гал сахилшаба. Ехэл шангаар хашхараа хаб, бэлтгэшэхэн нюдэтэй Доржо дээрэмни ерэшоод байба гээшэ. Мүнөөхи тракторын нэрьехээр, харшаганааар, гангын эрьеедэ дүтэлжэ ябаба. «Трактораа байлгыш!» гэж хашхараад, дахин мэдээгээ табижархибаб. Саашань болонон юумын бүүр-түүр hананаб. Тэрэ үдэртөө самолёдоор эндэ асарагдаад, иимэл эрэмдэг болошоод хэбтэнэлби даа. Төэд хайшан гэхэбши даа. Хүн зэмэтэй бэшэ, — гэж Базар хүндөөр hанаа алдаба. — Хэндэшье хэрэггүй хүн болошоод хэбтэнэб. Саашадаа яажа ябаха хүн гээшэбий? — Базар өөдөө хараад, нюдөөрөө uha дүүргэн удаан дуугай хэбтэбэ. Бишье дуугарнагуйб. Эндэ тэрэниие аргадаанай, hамааруулhанай үрэгүй ха юм. Тийгээд нүхэрни аалихан дуугарба:

— Энэ намар, халаг, хурим түрын болзортой юм hэмди. Мүнөөшье даа тэрэмнай hалаа, болёо гээшэ ааб даа. Иимэ хүлгүй намда хэнэй басаган ерэжэ тулихаб даа. — Хубхэгэр олон бэшэг дэрэ дороноо гаргажа, намда hарбайба.

— Харыш даа, нүхэрни ха юмши... Эндэ орохонноо хойшо абаан бэшэгүүдни. Эгээл нангин бурхан шэнгээр бүхы наhан соогоо эдэнээ хадагалжа ябахаб. Залуу наhанайм дурасхаал боложо үлэхэ ондоо тиимэ нангин юумэ намдаши үгы... Намаяа урдынхидаал адли хухуутгай, наадатай, хүлтэй, гартай шэнгээр hанажа ябана гээшэ гу даа гээд заримдаа бодохш. Харюудань оройдоол хоёрхон бэшэг арай шамайхан гэжэ бэшээб. Хэды олон бэшэг

бэшээд лэ, шуу татаад хаяабиб?! Һүүлшынгээ бэшэгье сухалтайгааршье бэшэжэ туршааб. Бүри шортоо даа. Энэ хүлгүй болохон намайе хүлеэгээд яахашниб, залуу сэбэр, ондоо хүбүүндэ хадамда гаража, жаргалтай яба, шинийн ябахье хаража, бишье баһа урматай ябахаб гэжэ байжа аргадаадшье туршааб. Бүри шортоо даа.

— Эгээл үнэтэй юумэ мэтээр Базарай намда барюулжан эдэ олон бэшэгүүдье уншажа эхилбэб. Хоёр-гурбан хуудаан дээрэ эхэнэр хүнэй жэгдэхэнээр аад, тон зохицхоноор бэшэхэн бэшэгүүд. Бүхы энэрхы зүрхэ сэдьхэлэй халуун үгэнүүдээр, үнжэгэн зөвлэхэн инаг дуранай мэдэрэлээр хүниие урмашуулан дэмжэхэн бэшэгүүд.

Тэдэнь үдэршье бүри бэшэ һаа, үнжөөд лэ бэшэгдэхэн хэбэртэй.

«Долоон хоногтоо хоёр удаа бэшэхэб гэжэ бодохон аад, мүнөө үдэшэ шамайгаа һанажа унтажа шадаагүйб, — гэжэ нэгэ бэшэгын эхилжэн байба. — Базарни, шамдаа ехэл дуратай ябадагыем мэдэдэг һайш. Үдэр бүхэндэ уулзажа, ушар байдал тухайгаа хөөрэлдэхэ дурамни хүрэнэ. Тэрэ зургаан зуугаад эхэ хонидтоо искусстваа үрэжүүлгэ гээшьеен хэжэ дүүргэбэбди. Февраль һарада хурьгад адхаржа эхилхэ байха. Ерэхэ жэлдэ баянал зуунһаа зуун гушан хурьга абажа шадаха бэшэ гүбди гэжэ найданаабди. Энээндэш ехэ һанаагаа зобоногуйб. Үдэрын хонидтоо үбхэ үгэжэ ябахадаа гу, али тэдэнээ үнэлж байхадаа, ходол шам тухайгаа бодохол хүм. Ехэл үбдэжэ зобожо хэбтэнэ гу даа гэжэ һанахадаа, үргэхэ нойрни сэлмэшэнэ. Үүр сүүрээр һэрээд, шам тухайгаа бодожол хэбтэнэб.

Аба, эжышни һайнууд байна. Баһал һанаа үнөөндэ дарагдашанхайл даа баарһад. Абашни һаяар шамдаа ошожо ерэхэ байха, тиигэжэ би халта дуулаа һэм. Шамтаяа минии уулзаад ерэдэг һаам хэды һайн байгаа гээшэб! Һайхан хара нюдыиешни хаража, сэдьхэлээ ханажа ерэхэ байгааб. Бэешни шанга, зоригши хатуу ха юм. Ямаршье хүшэр хүндэ шалгалтые дабажа шадаха гэжэ бишни шамдаа батаар этигэдэгби.

Инаг хайрата Базарни, шэхэндэшни харша, сэдьхэлдэшни таагүй үгэ тиихэдэ хэлэхэн байгаа наам, минии халуун дурье ойлгожо хулисэжэ үзүүлж даа. Ямаршье шэрүүн үгэ аманхаам хэзээдэшье дахин унахагүй гэжэ шинийн урда тангаригланаб! Түргэн эдэгээд ерэхьеши хүлээнэб. Шамаяа наран мэтээр һанажа ябагша шинийн Балмасуу».

Үшөө нэгэ бэшэг соо иимэ мүрнүүд бии:

«Ши намайе нэгэ дахин таалаа һэнши, һанана ёхотовийш даа. Наратай сэлмэг зунай арюухан сэлмэг үдэшэ һэн. Үнанай эрьеедэхи тэрэ томо шэнэхэнэй хажууда уулзашоо һэмди. Дайда дэлхэймнай булта сэсэглэшэнхэй һэн. Минишийе досоо баһал сэсэг бадаржа байгаа һэн ха. Тэрэ үдэшье үе һанаңдаа мартахагүйгөөр хадуужа ябадагби...»

Эдэ бэшэгүүдые уншажа һуухадаа, юрын лэ буряад хонишон басаганай бүхы һанал бодолоо иимэ һайхан, хүнэй зүрхэ хүдэлгэмөөр, иимэ уянгатайгаар дэлгэжэ, зураглан хөөрөөныг гайхажа һуугаа һэм.

Базар эдэ бэшэгүүдэйнгээ мүр бүхэниие шахуу сээжээр мэдэхэ болошонон байж, али ямар бэшэг уншахыемни таажа хэбтээ хаш, баһа дахин хүндөөр һанаа алдажа, хөөрөөгөө саашань үргэлжлүүлбэ:

— Сэхыиень хэлэхэдэ, иимэ үгэнүүдые Балмасуугай аманхаа хэзээдэшье дуулаагүй хүм. Иигэжэ бэшэх юм, иимэ ехэ дуратай гэжэ мэдэдэгшье гүй ябааб даа. Юрэл үгэ дуу үсөөнтэй, халтад гээл һаа, эшэжэ улайшаха. Эндэ хэбтэжэ байха үедөө абаһан эдэ олон бэшэгүүдье уншаха бүхэндөө гайхажа баранагүйб... Наймадахи классста һуражажа байхаяа эхилээд лэ Балмасууда дурлажа эхилжэн хүм. Зунай саг гээшэ жэлэй дүрбэн сагай эгээл һайханийн болоно бэшэ гү? Манайхин хони баһал харадаг байгаа. Балмасуугай гэртэхин — Арсаланайхи — баһал хонишод һэн. Хоорондоо мүрүсэдэгшье байгаабди. Наймадахиие дүүргэжэ ябахадаал Балмасуу үдэр бүри хараһайб гэжэ һанадаг болошоо һэм.

Урин дулаан зунай эгээл зулгы саг боложо байгаа һэн. Тойроод бүхы дэлхэй сэсэг ногоон соо умбанхай. Зунайнгаа

амаралтын үедэ эжы абанартаа түнгислэдэг байгаабди. Би тиихэдэ хонидоо адуулжа гараад, Зүүн голдохи Баян-Дулаанай наадаа боорийн орой дээрэ һуунаб. Өөрүүнгөө дархалтан лимбээрээ нааданаб. Багаһаа хойшо хуур, лимбэ дархалха дуратай һэм. Ямар нэгэ уянгатай дуунай аялга зосоонооши өөрөө гаража ерэхэ. Энэ уянгата дуунай аялга нэгэ жэгдэхэнээр гэхэ гү, али баяр, уйдхар түрүүлмээр шэхэндэм дуулдаха юм. Тээд юундэшье б сээжым оёорт сэбдэг хүйтэн бодол түрүүлжэ юм. Хаана холо байгааша колхозой тосхон харажцаа һуугаад, мүнөөхи ядуухан лимбээрээ наадажал, наадажал һуунаб. Нюдэнэйм урда Балмасуугай үбэлэй байшан зуналан хоёр тон элихэнээр харагдана. Нюдөө шэб аняад наадажа һуухадамни, танил байра, хорёо хотонийн, Балмасуугай ута гүрлөө үүзэнийн халта харагдаад, угы болошоходол гэхэ юм. Тээд ямархан нюдэтэйень һанажа яданаб. Хүнэйхиһээл haan, бусад басагадайхиhaa ондоо, ямар бэ даа бүри урихан, бүри хурсахан, бүри таатай шэнгилдаа.

Ингэжэ лимбын гуниг аялга доро холыншье haan, тон дүтын шэнги юумэндэ эзэлэгдэшоод һуухаанаа хайхан юун байхаб даа. Нюдөө аняад һуухадаш, һананаа сохи бүхы юумэнүүд нюдэнэйш урда тон элихэнээр тобойн харагдаад, зосооши нэгэ тиимэ зөвлэхэнөөр эльбэжэ байхан шэнгиги.

Балмасутай тэрээхэн наадахи хотонойн хажууда золголдоод, мургүй зохицоор энеэбхилэлдэн хөөрэлдэнэ хэбэртэйбди. Үнинһөө хойшо һанажа, бодожо ябаананаа хэлэхэ гэдэг үгзээ бултын үнанай урдахандал хөөрэжэл, хөөрэжэл байнаб. Балмасуу үгүем таанлангүйгөөр, энеэбхилэн шагнажал зогсоно. Гарыен барихаа гэхээм, гэнтэ хажуу тээшээ халба һүрөөд, гэр тээшээ гүйшэбэ. Халаг, яахаяа гарыен барихаяа һэдэбэ гээшэбиг!..

Нэгэ мэдэн гэхэдээ, лимбэеэшье, бэлшээжэ ябаан хонидооши мартажархёод, мүнөөхил тэбхэр харахан шулнуун дээрээ һуубаб. Ай, халаг, хони адуулжа ябаа бэлэйлби. Тээд тэдэмни хаана гээшэб?! Зүүн тээшээ аhan шадалаараа гүйжэ ябатарни, һүүлшын хониной һүүл

харагдаад, добын саагуур орошобо.

Хадын оройгоо буутарни, миний хонид ондоо хонидтой нийлэшэхэнь гээшэл даа. Тээ тэрэхэнэй хонид гээшэб? Жэмбынхи бэшэхэбэртэй. Али Арсаланайхи байгаа гээшэгүй гэжэ бодоходоо, зосоом юундэшье б хүхюутэй болошуходол гэхэ юм. Магад, эндэ Балмасутай уулзашаа ааламби.

Гүйжэ ябахадаа халта халта хараходамни, нэгэ сагаан пулаадтай эхэнэр нийлэхээс һанаһан хоёр һүрэгэй дундань орошиод, миниихие наашань, өөрынхие саашань тууна. Гартаа бургаанаа баринхай, шургоолзоной бутаанаа торожо унажа ябаад, урагша хойшоо гүйнэ. Ехэл тухашарна хэбэртэй.

Юугээ харабабиб! Тиимэл! Ай зайлцуул ехэ, һана шадалаараа гүйжэ ябаан аад, байрадаа зогсошибоб. «Түргэлтийн!» гэхэн оог хашхараанай дуулдахалаар, гэнтэх ухаа орохондол, бүхы шадалаараа гүйшэбэб.

...«Гүйшэбэб» гэхэнэйнгээ һүүлээр Базарай абяан гэнтэх һулааран таалдашаба. Өөдөө гэрэй үхээ хараан нюдэдын нэгэ газартай тогтошонхой, үнэ гүйжэ байба. һанаа алдаад, саашань хөөрэжэ оробо. Абяанийн урдынхидаа орходоо аалиханаар дуулдахадал гээ һэн:

— Тийгээд лэ Балмасуу хонидоо нийлүүлхэгүй гэжэ урагша хойшоо гүйжэл ябана. Хонидны нийлэшэхэдээшье яаха юм даа гэжэ бодоо һэм. Яһала һайн гэжэ һанадаг хубсаанаяа үмдэжэ гоёод, клубай нааданда үдэшэлэн ошшибоб. Клуб соо залуушуул олон даа. Ёхор наадан гээшэ түлэг дундаа хүнхинэжэ байна. Теэд Балмасуу тэдэнэй дундаа байбагүй. Зосоомни гэнтэх хоюун болошуходол гээд, хана түшвээд, дуулалдажа ябаан залуушуулье хаража зогсоноб. «Мүнөө үдэшэ сүлөөгүй байгаа гээшэгүй даа» гэжэ һанажа байтарни, ехэл танил болошуон энээдэн газаа дуулдаад, Балмасуу хэдэн басагадаар орожо ерэбэ. Намайе халта хараад абаба. Агсан зуурыншье һаа, юун гэхэн урихан хараса байгаа һэм. Зосоомни гэнтэх гэрэл орошиондол боложо, һандали дээрэ ошожо һуубаб. Хажуу тээхээн хаража һуухадам, аятай зохиц хяа юм.

Балмасуу ёохорто ороод, дуулажа захалба. Олон абяан соо гансал тэрэнэй хоолой ханхинажа байһан шэнги. Саб гэтэр бооһон нимгэн тортон пулаадайнь шэгшэг нэгэ бага хиидэнхэй, эреэн платинь уян нугархай бэеыенъ нягтаар баринхай. Ута гүрлөө үнэниийн иишэ тиишээ һанжалзана. Тойроод ерэхэдээ баһа нам тээшээ хараад абаба. Шарайнъ улаахан болошонхой.

Ерыт, ерыт ёохортоо —
Ёхор наадан хуушаараа.
Хуушарыненъ шэнэлжэ,
Шэнэ ёхор наадая, —

гээд Балмасуу эхилбэ даа. «Намайе ерыш, орыш, наадыш, дуулыш гэбэ байна», — гэжэ бодоод, Балмасуу Дари хоёрой хоорондуур орошибоб. Гарыенъ адхабаб. Ямаршье уяхан, зөвлэхэн, дулаахан гар гээшэб! Игэжэ ходо баряад ябанайб гэхээр. Ондоо басагад шэбэр-һэбир шэбэнэлдэн, намайе наадалан, бүтүүхэн энеэлдэнэ. Тээд би тэдэниие обёороогүй шэнги болоод, дуугайхан лэ ябанаб. Ямар дуу дуулажа эхилхэм ааб гэжэ бодожо ябанаб. Балмасуу эшэхэндээ уруугаа хараад, баһал дуугайхан ябанаар.

Тэрэ үдэшэ яһала оройхон болотор хатараад, нааданай тараахалаар, Балмасуу гэртэнь хүргөө һэм. Үнанай эрье дээгүүр ябанабди. һара сагаан. Агаар гээшэ арюухан даа. Огторгойдо нэгэшье үүлэн үгы, одо мүшэд аниб-аниб гэлдэнэ. Балмасуу һураһан юумэндэм нэгэ-хоёр үгөөр харюусаад лэ, дуугайхан ябана. Юрэдөөл ехэ эшэмхэй, хитүү зантай юм һэн. Хүн гэнтэ харажархина аа гу гэхэндэл, иишэ тиишээ хараашалаад абаха юм. Зүүн гол оймоод ошоходо, үнанай эгээл эрье дээрэ бархигар томо шэнхэн байдаг юм. Тэрэнэй ойро һуубабди. Балмасуу үһа руу шулуу шэдэнэ. Тэрэнэйнгээ «пулд» гэжэ унаад, үнанай сахаригтхые удаан хаража, һонирхожо һууха юм. Би мүр дээгүүрн гараа табяад, бээдээ аалихан хашабаб. Балай эсэргүүсэнгүй нэнгээд үгэбэ. Юуншье болог гэжэ бодоод, нимгэхэн уралыенъ арай шамай олоод, таалажархибаб.

Балмасуу һуга харайн бодоод, гэр тээшээ гүйшэбэ. «Яахаяашье тиигэбэ гээшэбиб даа» гэжэ бэедээ гомдоо бэлэйб.

Тиигээдшье арбадахийе дүүргэтэрээ, тэрэнэй һүүлээр хоёр жэл колхоздоо хүдэлжэдөө, ойронь хүрөөгүй хүм. Гэртэнь хүргэжэ, үдэшэ бүхэндэ сугтаа ябааншье haan, дахин таалаагүй həm. Bañal гүйжэ арилшахадаа болохо гэжэ hənадаг байгаа хүн губ? Иигэжэ сугтаа ябахаhaa hайхан юумэн үгы гэжэ hənахаш. Бүри дүтэлжэлөөрни: «Хожом, хурим түрынгөө һүүлээр», — гэдэг юм hən. Тээд мүнөө энэ... Юун гэхэн үйлэ, хуби муутай хүн гээшэбиб? — гээд, Базар баha дахин хүндөөр hənaa алдажа, подушкайа заhaсагаана. — Мүнөө ахалагша хонишон болоод ябана. Хүдөө ажахын институдта заочноор нурадаг юм. Намайе ходол нурыш гэдэг юм hən. Энэ жэлдэ сугтаа ерэжэ, институдта шалгалта бариха тусэйтэй ябаан аад лэ, иигэжэл бүхы юумэмни, бүхы жаргал баярни, тусэбни, инаг халуун дурамни булта бута һүрэшэбэ гээшэл даа.

Инаг дуран тухай Балмасуугай бэшэхэн бэшэгүүд тухай хоюулан сэдьхэлээ хүдэлгэн хөөрөлдэжэ оробобди. Бинь шадаха зэргээрээ хэлэхэ, аргадаха гэжэ оролдонооб.

— Доктор, сестра гэхэнүүд баñal энэ шам шэнги иигэжэ байжа хэлэдэг юм даа... Тээд өөрөө иимэ байдалда ороогүйдөө, hənaa үнөөндэ дарагдаха гээшье бэе дээрээ үзөөгүйб. Би бага үхижүүн бэшэ бшууб. Увшэн хүниие зорижкуулха гэхэн лэ үгэнүүд ха юм даа. Үрөөхэн хүлгүй, юушье хэжэ шадахагүй хүндэ хадамда гаралад, залуу, сэбэр басаганай тулижа, зобожо ябахыя хараад хэbtэхэ аргамгүй даа, — гэжэ Базар үнөөхи олон бэшэгүүдээ эбтэйхэнээр суглувла, həөргэнь дэрэ дороо хэжэрхибэ.

— Нэгэ бага уйдаад байхадаа, уншажа эхилдэгби. Юрэл бултынэ сээжээр мэдэхэ болошооб. Бүхы ябаан ябадалаа hənaандаа оруулжа хэbtэгшэб. Гансал hənaан болошоод хэbtэхэ гээшэ хүндэл байна даа, юу хэлэхэб. Тээд эдэ бэшэгүүдни сэдьхэльиет тэжээжэ, hənaаем нэгэ бага амаруулдаг юм даа.

Хөөрэлдэжэл, хөөрэлдэжэл һуунабди. Үшвээшье удаан хөөрэлдэхэ байгаа хабди. Төэд сестра орожно ерээд, амаржа унтахаар болоо гэхэдэнь, гаража ошохо баатай болоо һэм. Дахин заатагүй ерэхэб, үшвээшье хөөрэлдэхэбди гэжэ найдуулжсан аад, ошохо аргамни олдоогүй һэн. Нэгэ һара тухай командировкодо ябаад бусахадамни, ерэхээр хахад һара шахуу болошонон Базарай бэшэхэн бэшэг стол дээрэмни хэбтэбэ.

«Нүхэрни, мэндэ амарыемнай тогтоогыш! Нютагаа ерэхээр арбаад хоножо байнаб. Хоёр һугадаа таягтайб. Мүнөө уйдхар, гашуудалаа мартажа шахуу байнаб. Ёвоорхон һайн хүл хэжэ үгөө. Намар болотор ганса гартаал таягтай ябажа һураха гэжэ үдэр бүри һорилго хэнэб. Хоёр хүлгүй хүнэй самолёт жолоодожо шададаг байжан хада, бишни ядахын сагта трактораа жолоодохо бэшэ юм губ? Аэродром дээрэ буухадамни, нүхэдни намайгаа айхабтар халуунаар угтаал даа. Буюу бууһаар лэ Балмасуу хараашалбаб. Тийгэжэ байтарни, зон сооноо тэрэ гүйжэ гараад, намаяа тэбэрижэ, шанга гэгшээр таалажархёо. Балмасуу тухай хэлэхэ һаа, урданайхиhaа үшвэе үлүү дуратай болошонон шэнги. Энэ жэл ноябрь һарада түрэ хуримаа хэхэ гэлсээд байнабди. Һайн нүхэрни ха юмши, уряал эльгээхэдэмнай, заатагүй ерэжэ үзөөрэй. Хоюулан урихабди. Шам тухайда Балмасууда янала хөөрөөб. Һайн һайхание хүсэгшэ Базар Балмасуу хоёр».

Иимэ бэшэг абаад, нилээд удаан саг соо бодолгото болон һуубаб. «Халуун хоёр зүрхэн соо сохицнон дүлээтэ ошон ямаршье сагта бүри хурсаар ялалзажа, хэзээдэшье унтархагүйгөөр бадаран носкоо юм байна даа, — гэжэ һанахадаа, зосоомни аятай боложо, урма баяраар, найдалаар зүрхэмни сохицбо. Дуран гээшэ биил юм байна даа гэжэ яаха аргагүй этигэжэ эхилбэб.

ТҮРҮҮШҮҮН АЛХАМ

Хара бараан үүлэд бөөгнэрэн хөөрэжэ, зүүлжээ

һуунагтан һолжороод, Баян-Сагаанай орой тулан, энэ ехэ уулын шобхо оройдо торосолдоюүн мэтээр доошюү һанжаба. Теэд энэ Баян-Сагаанай саанаа үүлэд үшээл хөөрсэгэнэн гаража, огторгойе хушажархиба.

«Үсэгэлдэр игаабари дулаан болоюүн аад, баал бүрхэжэ захалхань гээшэ гү даа? Валимни нүгөө талааань юундэ захаданагүй гээшэб, унташюү гээшэ гү? Гэр тээшээ тухаар болобо хабди», — гэжэ Должод бодоод, хажуудань шахуу байхан түгсэг дээрэ гаража, баруун тээшээ һарабашалан харана.

Аяар холо, Баян-Сагаанай эгээн саадахи тэбтэг дээрэ, хонидын бөөгнэрэн, һаял наашалжа ябана хэбэртэй. Тэдэнэй саана гартаа бургаана барийн Валинь харагдана. Должод дээшээ гаража, хонидойнгоо урдааа ошубо. Багахан хүрмэг санатай, хагда элбэгтэй хадын ташалангаар ябахадань, арhan улатай валенкань халтираад, Должодын урагшань бүри ябуулнагүй. һалхи, бордоюүн бүришье хайра гамгүйгээр эшхэрэн шууяжа захалба.

Баян-Сагаанай орой дээрэхээ харахада, тэрүү саагуур Сарамые хүндэлэн урдаан бишыхан булаг-горхон тошонтоожо, һайрамай үнан лэ шарлана. Харин Шулнуун-Хушуунай адаг нюдэнэй үзүүртэ гэхээр холо. Эндэхээ наанахана, Нарин-Хадын үбэртэ, хонидойн байра түбхинэнхэй. Тэндэхээ доошолжо, дүрбэ-табан модо ябахалаар, Шанаагай шалбаагтай тала гаталхалаар, колхозой туб һуурин харагдаадхиха.

Должодой бооюүн нооюүн пулаадайнь шэгшэг һалхинда үлеэгдэн хиидэнэ. Түргэ түргэн хубилга байхан тэнгэрийн басаган хараад, хараад абана. «Мартын эхеэр лэ манайшни байгаали шангардаг гээшэ даа. Март маарадаг, маажадаг юм гэжэ Дэжэд хүгшэн дэмы хэлээгүй байха. һалхинай шангадаханаа урид хонидоо хотондонь хүргэжэ үзэхэ байна» — гэжэ Должод бодоод, хаана холо арбаганажа ябахан Валияа яаруулна:

— Валя! Түргэлэээ! — гэжэ хэды шангаар хашхарбашье һаань, һалхи бордоюүн абяаень ондоо

тээшэнь абаад ябашана. Хонидын бүри дуурашанхай шэнги, тархяашье үргэнгүй бэлшэнэ, харин Валинь хадын орой дээрэхи бүдүүн томо шэнэхэ түшөөд, худэлнэшьеугүй. Должодой сухалын хүрэжэ, түргэн ябаха гэхэдэнь, гуталын халтираад, урагшань ябуулнаагүй.

Удабашьеугүй үүлэд бүри доошоо буужа, саһа шэдэхэн шанга һалхин эшхэржэ эхилбэ. Должод яараһандаа, сухалдандаа арай гэжэ хонидойнгоо хажууда хүрэжэ ошоходонь, Валинь шүдөө хабжагануулан, хүлдэшхэеэ һууба. Һалхи шуурган бүри шангадажал, шангадажал байна.

— Түргэлыш! Шуурган буухань лэ! Хүнэй хэды хашхартар дуулахагүй, дүлииршоо юм гүш иигэхэдээ! — гээд, Должод хонидоо доошонь, хада руу намнажа оробо. Хонид нэгэ газартаа бөөгнэрөөд, урагшaa ябажа үгэнэгүй. Хоёр басагад нилээд удаан оролдожо, тэдэнээ нэгэ нэгээр түлхихэхөө нааша арай шамайхан голдо оруулба.

Талада буухыень хүлеэжэ байһандал, саһа үрхирүүлһэн һалхи шуурган галзуурһандал эшхэрэн шуяжа, арбаад алхамһаа сааша юушье харахын аргагүй болошобо. Хоёр басагад иишэ тиишээ гүйлдэнэ. Хонидын толгойгоо бухашоод, байра дээрээ эрьеелдэн, яашье ябажа үгэнэгүй. Должод эгээл дахуулдаг «хулман шэхэтэ» гэжэ нэрэшэхэн тарган хониёо хүзүүнхээнь шэрээд зүдхэбэ. Хонид тэрэнээ дахаад, аргааханаар, аршам аршамаар урагшaa дабшана.

Жэжэхэн тооһо шоройгоор, хайр элһээр шэдэжэ байһандал хуаа тооһон нюдэ нюургүй шабхуурдажа, хайшаашье харахын, нюураа халхалхын аргагүй болошоно. Шэрэгдэжэ ябааша «хулман шэхэтэ» урда хүлнүүдээрээ газар тулгалаад шархаалдабашье, аргаа барагдахадаа тархяа һэжэрээд, урагшaa хэдэ хэдэн алхам хээд зогсошоно. Тийхэдэнь бүхы хонид тогтошохо юм. Должод хирэ хирэ болоод лэ гэдэргээ эрьеежэ, хонид тээшээ харана. Саһа бордооһон соогуур юушье илгаруулхын аргагүй. Тийгэжэ зобожо ябахадань, Валиин хашхарха абяан бүүр-туүр дуулдаха шэнги болобо. Должодой зогсожо, һарабшалан хараха һамбаанда һаял сүлөө орооһон «хулман шэхэтэ»

хажуу тээшээ халба һүрэбэ. Бусад хонидынь хойнонооны дахалдан, Должодой хажуугаар юрьесэ гүйлдэн үнгэржэл байба. «Үгы, энэ Валимни хаана гээшэб?» гэжэ Должод бодохотойгоо адли, гэдэргээ эрьеэд нюураа бүтүүлэн гүйбэ. Тээд юуньше харагданагүй. «Валя-а!» гэжэ хашхархадань, өөрынь абыан өөртэньше муртэйгөөр дуулданагүй. Хойшооьше, урагшааше гүйнэ, тээд харлаан юумэн харагданагүй. Тийгэж ябатарынь, бургаанай узуурта нэгэ юумэн борсойжо харагдаба. Гүйжэ ошон гэхээнь, Валинь нюураа бүтүүлээд, хэйтэжэ байба. Должод айхабтараар сошюжо:

— Валя! Валя, яагаабши? — гээд, толгойень үргэхэдэнь, тэрэнт үнаташаан нюдөөр урдаанаан хаража, шүдөө хабжагануулан:

— Хүлдэжэ үхэхэмни, — гээд бархиршаба.

Ямар нэгэ үвшэн хүрэшоо юм гү гэжэ айнан Должодой сухалынь хүрэжэ, Валияа дэгэлэйн заханаа татажа бодхоод, гарцаань шэрэжэ, хонидойнгоо хойноо гүйбэ. Галзууржа байгаа саһа бордоонгоо нюураа бүтүүлээд, бэгзылдэн урагшaa налирнад, торожо унашанад.

— Таби, аргамнигүй! — гэжэ Валиинггаа гүйхыешье дуулангүй, Должод тэрэнэйнгээ гарцаань шэрээд табинагүй. Хүндэ хүндөөр амилха хоорондоо «гүй гэнэб!» гэжэ шуухирна.

Тээд хонидойн хараа барааньше үзэгдэнэгүй. Саһан дээрэ мүр сараашьегүй, бордоо шуурган бултыень үрэбхижэрхёө хэбэртэй. Валияа шэрэхэн Должод иишэ тиишээ гүйнэ. Тийгэж ябатараа, хонидойнгоо хойшоо гүйлдэхье hanажа, хадын ташалан баряд, Тахяашын хүнды тээшэ ошон гэхээнь, тэдэнь энэ хабшал соо орожно шэглэшшэхэн байба. Эндэнь һураггүй намдуухан. Гэбэшье хорон hanхи шуурган эндэшье хүсэжэ ерэнхэй, саһа тоою шэдэжэл байба. Валинь толгойгоо тэбэрээд, хабсагай түшэн һуушаба.

Должод бөөгнэрхэн хонидойнгоо дундань орожно, нэгэ багахан болдогор юумэн дээрэ һууба. Хонидой дунда

һуухада, зүгөөргүйхэн дулаан. «Эй даа, Валя, Валя. Иимэл өөдэгүйхэн, ахир лэ амитан байнаш даа. Иимэл гэж шамай үнинэй мэдээ һэм. Теэд юундэ «бишье ошохоб» гээд суглаан дээрэ һүрхэйттээд, гарaa үргэхэн амитан гээшэбши?» — гэжэ досоогоо гэмэрхэдээ, сухалын хүрэшхэдэл гэбэ.

Үнгэрэгшэ намар Дабаатын дунда һургуули дүүргэхэн арбан найман хүбүүд, басагад нютагайнгаа «Победа» колхоздо үлэжэ ажаллаха, саашадаа заочноор һуралсаха гэжэ комсомолойнгоо суглаан дээрэ шийдхэбэри абаан юм.

Мүнөө эндэ хонидойнгоо дунда һуухадаа, Должод тэрэ суглаае нюдэнэйнгөө урда элитээр хараан шэнги болобо: «Тиихэдэ яаһаншье хүхюутэй, шог зугаатай байгаа гээшэ һэм! Манай Дэлгэр комсорг бодожо ерээд: «Би жолоошон болоод, машинааршье гүйлгэхэб, тракторист болоод газаршье хахалхаб, үгышье haа сар хуллөөд, үbhэ, түлээ зөөхэб», — гэжэ нюдээ ялалзуулан байгаа бэлэй. Валерамнай бүри багаанаа хойшо эжытээз үнээдынъ haалсажа һурашаан хадаа: «Би haалишан болохоб», — гээд, бүхы классые энээлгээ һэн. Бадма-Хандамнай баһал хурьга, тугалнуудые хөөрхэшшөөдэг байнаан хадаа тугалшан болоо. Олон хүбүүднай механизаторнууд болоод, һайнаар хүдэлжэ байна.

— Колхоздоо үлэжэ ажаллаха дуратайшуул, гарaa үргэгты! — гэхэдэнь, энэ Валя хамагай һүүлдэ дурата дурагүйгөөр үргэн һэн. Саананаал haа дурагүй байгаа хаш.

Хаанааа энэ бидэ хоёрые оложо, хониной отарада эльгээхэн байгаа юм? Бадма-Ханда бидэ хоёрай ерэхэ гэхэдэ, энэ Валя тодожо абаад, би ошохом гээ бэлэй. Харин мүнөө Бадма-Хандатаяа ябаа haа иигэжэ зобохощье гүйдөө болохо һэн хабди. Хониной отарада эльгээхэ болоходоо, колхозой түрүүлэгшэ Бадма Будаевичай хэлэхэн үгэ Должодто баһа элихэнээр һанагдаба.

«Манайтны Дэжэд хүгшэн дайнай бүхы жэлнүүдтэ хонин ажалда хүдэлхэн, гайтайхан лэ ажалша, бэрхэ, дүй дүршэлтэй хүн байха. Харин мүнөө пенсидэ гарашье haа, дуратай ажалаа орхихо аргамгүй, залуу басагадые намда

үгэгты, ажал хүдэлмэрииень харалсажа, заабаришалжа һуугужам гээ һэн. Тээд үнэн дээрээ тэрэтнай танай ажалые мииин хараад лэ һуухагүй байха даа. Зан абаринь шангашаг юм, заримдаа ганираад абаходаа болохо байха. Тээд дэмыг газарта, түбһэн юумэндэ сухалдахагүй, тэрэнииень таанад залуу зон хадаа хадуужа абаарайгты. Зангаараа таараад байгаа haa, тэрэнһээ урихан, һайхан зантай хүниие олохогүйт», — гэжэ хэлээ бэлэй.

«Үнэхөөрөөшье энэ Дэжэд төөбии ехэл урихан налгай зантай, тоho лэбшэхэн нюуртай. Бидэндэ адли залуу ябаходаа, ехэл сэбэрхэн басаган байгаа ёһотой даа», — гэжэ мүнөө Должод бодожо һууна. Тийгэжэ байтарнь нюдэнэйнь урда Дэлгэг бии болошуходол гэбэ. «Ехэл һонин хүн даа. Уржадэр культбаазадамнай ерэжэ, ямар сортотойгоор шүлэггөө уншана гээшэ һэм.

Минии нюдэн

Шинии нюдэнтэй уулзахадаа,

Үнатана, уярна

— гээд, нам тээшэ хараад абана һэн. Должод Дэлгэрэй уншаан шүлэггье һанаходаа, бэээ барингүй шангаар энеэжэрхибэ.

Хүдэлжэ тэнхээгүй болошоод шэшэржэ һууһан Валя Должодой гэнтэ энеэжэрхихэдэ, үһаташаан нюдөөрөө урдаанаань хаража, досоогоо бодоно. «Хүнэй хүлдэхөө һуухада, үшөө наадалжа, үшөө энеэжэ һуухабши! Эй даа, юндэшье эндэ ерээ гээшэбүб? Улаан-Үдэдэ ошожо, институтда һура гэжэ эжынгээ хэлэхэдэнь, жэл соо иигэн тийгэн хүдэлөө болоод, бэрхэ комсомолка нэрэтэй, колхоздоо жэл соо хүдэлһэн саархатай ошохoo һанаан байгаа ха юмбиб. Городой ялагар салагар клуб соо залуухан, сэбэрхэн хүбүүнтэй хатар хэжэ, хамагаа мартажархёод ябаха хүн аад лэ, энэ шэбхын үнэр орошонон шал тэнэг хонидой хоншоор хараад һууха гэжэ юун гээшэб? Энээнэй түлөө аяар арбаад жэл һураа гээшэ губ? Үглөөдэртөө гэртээ харяд лэ, город орошохо юм байна. Эжымнишье баярлаха ёһотой. Абгындаа байжа,

шалгалтада бэлдээд, институтда орошихоб, ямаршье факультетын байг, хамаагүй. Конкурс багатайдан лэ барихаб. Саашадаа иигэжэ зобохо тулихамни хүрөө! Тийхэдэ үшөө энэ Должодшье haan намайе наадалжа, ирзайшараа энеэжэ huухадаа яана гээшэб! Юрэдөө яашьег, энэ бэеэрээ эндэнь хаяад лэ арилшахамни», — гэж Валя шиндээд, сухал дундаа хүнгэхэнөөр бодож, урагшаа сэхэ гэшхэлшэбэ.

— Валя, шимни хайшаа ошохиши? halхи шуурганай нэгэ бага намдахыиень хүлээел. Наашаа энэ минии хажуудаа ерээд hy, янала дулаан байна, намдахаа болоо ё хотой. Бидэнэй хойноhoо хүнүүд заатагүй ерэхэ, үзөөрэйш. Дэжэд төөбии колхоз руу заал haan хонходоhoон байха.

— Би хүнэй энеэдэ наадан болохогүйб! Мүнөө болотор зобоhoон тулихамни хүрөө болоо! Ши тиимэ hүрхэй бэрхэ юм haan, тэрэ тэнэг хонидтоёо тэбэригдээд hy саашаа! Үшөө хүниие наадалжа энеэхыинь харыш! — гээд, Валя нюураа бутүүлэн, саашаа гэшхэлшэбэ.

— Байзыш, Валя! Яана гээшэбши, байзыш! — гэжэ Должодой ahан шадалаараа хашкарбашье haan, Валя halхи шуурган, бордоho саhan соо харагдахаяа болин арилшаба.

Должод уруу дуруу болон, хонидойнгоо дунда зогсожо байтараа, дэгэлэйнгээ хормойе эбхэжэ дороо хээд, дахин huушаба. Хүлыншье дааража эхилбэ даа. Бордоho саhan үрхиржэ, эшхэрэн шууяна. «Байза, ямар хонид үглөө мүнөө болоо, haинаар харалсажа ябаарайгты гээ hэм даа? Мүнөө хурьгалжархёо haan, яаха гээшэбид? halанhaan лэ хэрэг. Зуун эхэ хонин буриhөө зуу зуун хурьга абаха гэхэн уялгаяа дүүргэхэгүйдөө болохомнай гээшэ. Байза, Халван Түлгэшэ хоёр хурьгалхадаа болохо, нюдөө табяад ябаарайгты гэжэ захяа бэлэйл», — гэжэ hanахадаа, Должод түргэхэн бодож, хонидойнгоо дундуур тэдэ хоёрые хараашалан бэдэржэ оробо.

— Оо! Та хоёрни эндэ үшөө зэргэлээд байна ха юмта. Ухаатайхан юм гүб даа эдэмни. Валя үшөө тэнэг хонид

гэнэл! Зай, баархадни, нэгэ багал тэсэжэ үзэгты. Удангүй дулаан хотондо ороод, һайхан үбүэ эдижэ дулаасахат. Одоол тиихэдэ хурьгалхаяал мэдээрэйгты, зай гү? — гэжэ байгаад, басаган хонидтоо захижа орошобо.

Должод иишэ тиишээ хараашална. Теэд манааржа байгаа энэ һалхи бордооюн соо юуньше харагданагүй. Нараньше орохо дүтэлөө хэбэртэй. Сарбуугайнгаа час нюдэндөө дүтэлүүлэн харахадань, үдэшын зургаан сархаа үнгэржэ байба.

Басаган гэнтэ һуурихаа һуга харайн бодожо, нюураа бүтүүлээд, урагшаа гүйшэбэ. «Тимэ даа, машинын аблян...» Харгын заха хүрөөгүй ябатарынь, хэдэн машина дороюу уухилалдан, дүнгинэлдэн ерэжэ ябаба. «Эды олон машина хайшаа ошоою ябаа юм. Геологуудайл машинанууд байгаа ёнотой даа. Юуньше һаань байлгаад туршаха юм байна», — гэжэ Должод бодоод, гараа үргэбэ.

Түрүүшын машина Должодой хажууда туласа ерээд тогтошобо. Тэрэ дары кабинын үүдэнүүд хоёр тээшээ сэлигдэн нээгдэжэ, Дэжэд төөбии Дэлгэр хоёр буужа, хажуудань гүйлдэхэ тооной ерээд, басагые тэбэришэбэд.

— Должод, хүүгэмни, хониднай ямар гээшэб, хаана гээшэб? Ээ, таанад, түргэлထ, түрэхэ болошоюн хонид бии юм һэн лэ, ай, зайлгуул даа, — гэжэ Дэжэд төөбии гарнуудаа арбагануулна.

— Тэндэ, Тахяашын хүндыдэ, байнабди, булта һайн, бараг, — гээд, Должод хонид тээшээ ябаад үгэбэ. Должодой хойноюу машинанууд һубарилдан, саһан соогуур арайхан гэжэ ябана.

Дэжэд хүгшэн хонидоо харахаар, уй-хай боложо, нэгэл юумэ бэдэрнэ. Энээниенъ тааһан Должод:

— Төөбии, Халван Түлгэшэ хоёроо бэдэрнэ гүт? Тэдэтнай эндэ хоюулаа зэргэлээд байна, наашаа, эндэ, — гэнэ.

— Тиймээ, тиймэ, тэдээндээл һанаагаа зобожо ябаа хүм. Аа, эндэ байна ха юм, баархадни. Оо-ёо-ёо, мэнэ мэнэ болоо хэбэртэй! Хүбүүд! Хаана гээшэбта! Түрүүн эдэ

хонидын ехэ наринаар ашагтылши даа. Гэнтэ хаанаһаа иимэ үзэгдөө дуулдаагүй бордоһо саһан буушадаг юм гээшэб, юрэдөө, ай бурхан зайлгуул гэжэ даа. Үглөөгүүр юрэдөө бараг байһан юм лэ.

Хахад часшье болоогүй байхада, колхозой түрүүлэгшэ Бадма Будаевич түрүүтэй хэдэн шириг хүбүүд бүхын хонидын машинануудтаа тээжэрхиһэн байба.

— Түрэхэ хонидын тээхэн хүнүүд, болгоомжтойгоор, аалихан ябаарайт даа. Зай, басагад, геройнуудны хaanабта? Наашаа кабина соо орожо һуугты, түргэн! Валя! Валимний хaanаб тээд? — гээд Бадма Будаевич үндэгэшэнэ.

— Валитай харгыдаа уулзаагүй аалта? Һаяшаг ошоо бэлэй, хараагүй гээшэ гут даа? — гэбэ Должод.

— Тугаар нэгэ бүгзэгэр юумэ урданаамны ерэжэ ябаха шэнги болоо һэн. Харгын хүн ябаа юм ааб даа гээд хэрэгшээгээгүй һэм, — гэбэ Дэлгэр. — Тэрэмний Валя байгаа юм бы! Угы, тээд юундэ гарваа үргөөгүй, байлаагүй гээшэб?

— Зай, хүрөө юрэдөө, бултга амиды мэндэ үлэхэнтнай болоо. Ябая, радиаторнуудны хүрэшэхэнь. Хонидоо түргэн хотондоонь хүргэжэ үзэе, — гээд, түрүүлэгшэ хоёрдохи машинын кабина соо орошибо.

— Угы, байгтыл даа, хүбүүд, байгтыл даа. Тэдэ түрэхэ болоһон хонидымни хэнэй машинада ашабат даа? — гэжэ Дэжэд хүгшэн гүйсэгөөнэ.

— Наашаа, наашаа ерэгты, намтай һуугты, энэ минии машинада ашаа һэмди, — гээд, Николай гэжэ залуу хүбүүн хүгшение кабинадаа һуулгаба.

— Ши юрэдөө ехэл түргэнөөр гүйлгэдэг шолмош, мунөө болгоомжтойхон ябаарай даа, тоолхотойгоор, — гэхээр хүбүүнтэй зэргэлэн һуухадаа урданаань хараад абана.

Машинанууд аалиханаар ябажа, гол харгыгаар доошолбо. Хажуудаа һуунан Должод тээшэ Дэлгэр урин дулааханаар хараад, хараад абана. Дулаахан нэгэ үгэ хэлэхэ гэхэдэнь, һанагданагүй.

Үглөөгүүр нам гэжэ, бархагар хара бараан үүлэд һанаан хэрэггээ бэелүүлжэрхинэндэл иишэ тишиэ таран үгы боложо захалба. Сайбар боро тэнгэри хахад нюураа угаандал хаяагаараа хүхэржэ эхилбэ.

Колхозой үйлсөөр үхэр малнуудай мөөрэлдэхэ, хүнүүдэй шангаар бэе бэе ооглодохонь дуулдана. «Балжа-ад, түргэлэ, мүнөөдэр Дэжэд хүгшэнэй хонидто Хүтэлнөө һайхан үбнэ асаржа үгэгты гэжэ түрүүлэгшэ захираа. Хонидынь һалхи шурганда дайрагдаа ха юм», — гэжэ нэгэхэнэр хүнэй шангаар дуугархье шагнажа орондоо хэбтэхэн Валя толгойгоо үндылгэн, саашань юу хэлэгшэ ааб гэжэ шагнаархаба. Тээд шарга тэргын хахиналдаха абян дуулдаад, саашаа холдо холодоноор дуулдахаяа болишобо. Нюур гартаа вазелин билдайса түрхижэрхинэхэн Валя өөдөө хараад, орондоо хэбтэнэ. Хасар, хамарынь хүлдэжэ үнаташанхай, эжынь үнеэгээ һаахаяа гараа хэбэртэй, галынь буяжа, уни бутарна. «Үсэгэлдэр юун болобо гээшэб?» — гээд һанахыншье тэндэ, үүдэн нээгдэжэ, хүнэй хүнгэхэнөөр орожно ерэхэнь дуулдаба. Тархяа эрьеелдүүлэн харахадань, Должод зогсожо байба.

— Зай, Валя, гэмгүй гүш? — гэхээр тэрэ оронойн хажуудаа ерэбэ.

— Гэмгүй, нюур, гарни хүлдэшөө. Бээмни нэгэ тиймэшэг.

— Үсэгэлдэр шинии ябамсаар шахуу олон машина ерээ. Түлгэшэмнай хотондоо ерээд, часшье болоогүй байхада, эхирлэжэрхёо, — гэжэ Должод энеэбхилбэ.

— Машинанудай шамда ошожо ябахыиень хараа һэм.

— Хараан аад, тээд юундэ һуулсаад ерээгүйбши?

— Должод, хонин ажалда саашадаа хүдэлжэ аргамни һалаа. Юун гээшэб? Аяар арбан жэлдэ һуражажа һуражажа, нэгэшье класс дүүргээгүй Дэжэд хүгшэндөө гэмэрүүлхэмни дутаа бы. Улаан-Үдэ ошожо, абындаа байгаад, шалгалта бариж, институтдаа орохомни.

— Тээд тиигэхэл болоо гээшэ аабзаш даа. Үсэгэлдэр тэндэ, Тахяашын хүндыдэ, шамайе наадалжа энеэгээгүйб

гэжэ хэлэхээс *һанаа* һөм. Энээниие дуулгахаяа шамда зориута ерэбэ гээшэб, — гээд, Должод ябахаяа *һуринаа* бодошобо.

— Мүнөө намда оройдоошие хамаагүй даа, юуньше гэжэ хэлсэжэ байгты. Би энэ яар колхоздо нэгэшье үдэр байха аргамнигүй.

— Зай, зай, арбан жэлдэ суг *һураһан* нүхэдтөө, түрэһэн гараһан, тэнжээһэн нютагтаяа урбаха гэжэ бодобо ха юмши даа. Зай яахаб, тиигээд лэ туршаха болоо гээшэ аабзаш даа. Ши бидэ хоёроор колхоз дутахань һэн гу даа. Гансал, нүхэр, ойлго. Колхозой ажалһаа тэрьеедээ *һаа*, бидэнэй нэрэ гутаахаш.

— һэ, яаһан һүрхэй нэрэтэй түрэтэй юмта, үшөө таанадай намайе хүмүүжүүлжэтнай дутаа бы, талиигты саашаа! — гээд, Валя буруу харашиба. Должод хүндөөр *һанаа* алдажа, юуньше хэлэнгүй гаража ошюбо. Доссоонь орьёлһон уур сухал, уйдхар гашуудалһаа Валя хүнжэл соогоо орёолдоод, обогоножо хэбтэбэ.

Нэгэ хэды хоногий һүүлээр Валя городто оёдолой фабрикада бухгалтераар ажалладаг абгынгаа урда *һуушанхай*, тэрээндээ зэмэлүүлжэ, уһа нюдэн болошонхой *һугаа* һэн.